

אגדת היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> כא-כז תשרי >> בבא מציעא כז-לג

לפנים משורת הדין

רקע

הגמרא עוסקת בהשבת אבדה, מזכירה שחכם פטור מהמצווה אם השבת האבדה גורמת לו ביזיון, ומציינת שהחכם יכול לנהוג לפנים משורת הדין – ולהשיב את האבדה למרות הפגיעה במעמדו. משם היא ממשיכה בעניין חריגה מעבר לשורת הדין, דרך דרשת עצת יתרו למשה רבנו.

ביאור ("אמר מר" ואילך)

אם כבר הוזכרה בפסוק גמילות חסדים, איך ייתכן ש"אשר ילכו" הכוונה לביקור חולים – הרי ביקור חולים נכלל בגמילות חסדים? החידוש הוא במקרה שאדם הוא בן מזלו של החולה, ולכן מקבל מעט ממחלתו; אף שהוא משלם מחיר, עליו ללכת לבקר את חברו.

ואיך ייתכן ש"בה" הכוונה לקבורה – הרי גם קבורה נכללת בגמילות חסדים? החידוש הוא במקרה של חכם, שהקבורה גורמת לו ביזיון; על אף הפגיעה בכבודו, עליו לעסוק בקבורת המת.

אמר רבי יוחנן: ירושלים חרבה מפני שדנו בה דין תורה. שואלת הגמרא: אלא איך ידונו, לפי משפט של עמים אכזריים? מה רע בדין תורה? משיבה הגמרא: הבעיה הייתה שהלכו רק על פי הדין ה"יבש" של התורה, ולא עשו לפנים משורת הדין.

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

מדוע כל הדרשות הללו נלמדות מעצת יתרו למשה רבנו? אם חסד שדורש מחיר אינו גמילות חסדים – אז מה כן? מדוע ההקפדה על הדין גרמה לחורבן? מה היחס בין זה לסיבות אחרות של החורבן (כגון שנאת חינם)?

כיווני חשיבה

ההקשר – עצת יתרו, נקודת מבט מחוץ לתורת משה, אולי נפרדת מהכללים ההלכתיים הרגילים.

האגדה: בבא מציעא ל ב

תני רב יוסף:

"והודעת להם", זה בית חיייהם.

"את הדרך", זו גמילות חסדים.

"ילכו", זה ביקור חולים.

"בה", זו קבורה.

"ואת המעשה", זה הדין.

"אשר יעשון", זו לפנים משורת הדין.

אמר מר: 'אשר ילכו', זה ביקור חולים. הינו

גמילות חסדים!

לא נצרכה אלא לבן-גילו,

דאמר מר: בן-גילו נוטל אחד מששים מחליו,

ואפלו הכי מיבעי ליה למיזל לגביה.

'בה', זו קבורה. הינו גמילות חסדים!

לא נצרכה אלא לזקן ואינה לפי כבודו.

'אשר יעשון', זו לפנים משורת הדין,

דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על

שדנו בה דין תורה.

אלא דיני דמגיזתא לדיינו?

אלא אימא: שהעמידו דיניהם על דין תורה,

ולא עבדו לפנים משורת הדין.

אגודת ה'נים

גיליון 50 | בבא מציעא כז-לג
לפנים משורת הדין

לפנים משורת הדין | הלכות חסד

חובת בוררות ופשרה

מחברת: האלמנה

הנצי"ב מוולוז'ין, שו"ת משיב דבר

... נראה דזהו מה שאמרו חז"ל בפרק הפועלים, שחרב ביהמ"ק על שהעמידו דבריהם על ד"ת (דין תורה). היינו שלא רצו לוותר על הדין שאינו מביא לידי שלום וההכרח להתפשר. וכן הוא בכל מחלוקת שבין רבים לרבים, אי אפשר לקוות שצד אחד יכוף את הצד השני ע"פ ד"ת ותשקט המחלוקת. אם כן, הטוב והישר לשני הצדדים שיעמידו כל צד מתוכם שני אנשים, ועל הנבררים והבוררים אותם לדעת כי מחויב לוותר מרצונו לצד שכנגדו, למען אשר על ידי זה יתקיים גם הצד שלו. כי מזה הדרך רועה אבן ישראל. רצוני, שתתקיים אומת ישראל שנמשלו כעפר הארץ. ואומות העולם נמשלו למים שוטפים, כדכתיב בספר ישעיה: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון. ובשיר הקדוש כתוב: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. ובשעה שגוש עפר שבתוך מים שוטפים אינו מתאחד להיות אבן, יש לחוש שיהיה הגוש נשטף ח"ו מעט מעט; עד שיתאחד אותו הגוש לאבן אחד, אז לא יהיו נשטפים, ויהיו נמשלים לאבן ישראל.

אתה לא מרגיש טוב, ובדיוק עכשיו השכנה מבקשת שתעזור לה לפרוק שקיות מהרכב ולהעלות במדרגות. אתה יודע שאין לך כוח, ושתרגיש גמור אחר כך, אבל מצד שני רוצה לעשות חסד עם שכנתך המבוגרת. מה אתה עושה?

חברה שלך איבדה עגיל, וזה נורא כואב לה, אז היא מבקשת ממך לשאול בכל קבוצות הוואטסאפ שלך מי ראה עגיל. זה נראה לך טפשי ומביך, הרי את זו שלועגת לכל הודעות השבת האבדה האלה – אז מה יגידו כשתשלחי הודעה כזאת בעצמך? מצד שני, את יודעת כמה אובדן העגיל מעיק עליה, לא תעשי לה טובה?

החיים מלאים בהתלבטויות סביב עזרה לזולת. שני מושגים שעלולים לעלות בראש, במהלך ההתלבטויות האלה, הם "חסד" ו"לפנים משורת הדין". המושגים נראים זהים, ואף ברבים ממקורות היהדות נראה כן, אבל לפחות לפי האגדה שלנו יש הבדל עצום ביניהם.

הגמרא מוציאה שני מקרים מכלל ההגדרה "גמילות חסדים": ביקור חולים במקרה של מחיר סיכון פיזי קל, וקבורה במקרה של פגיעה במעמד האישי. בשני המקרים אדם משלם מחיר על המעשה שלו כלפי הזולת, ובכל זאת מצופה ממנו לעשות את המעשה. ההנגדה בין שני המקרים הללו להגדרה "גמילות חסדים" מבהירה שהקרבת יתר איננה חסד. בדיוק כפי שבצלע

השנייה של הדרשה, "לפנים משורת הדין" איננו "דין". זה אומר, כנראה, שחסד הוא עזרה "נורמלית" לזולת. מעשים

סבירים לטובת האחר שאינם פוגעים בעושה עצמו. חלק גדול ממעשי החסד דורשים מהאדם מחיר מסוים, כגון זמן או כסף, אבל נראה שעד גבול כלשהו המחיר מקובל וראוי. כשעוברים את הגבול, כשהוויתור גדול מדי, זה כבר לא חסד – אלא לפנים משורת הדין.

יש לשים לב למבנה הפסוק על פי הדרשה. בפסוק יש שני דברים שצריך להודיע לישראל: דרך ומעשה. בדרך הם ילכו ואת המעשה הם יעשו. היחס בין הדרך ובין ההליכה בה מקביל ליחס בין המעשה ובין העשייה. אולי זה נשמע מורכב ומסורבל מעט, אבל כנראה הגמרא מבקשת להבדיל בין עצם הדרך והמעשה ובין הביצוע בפועל. הדין, "מה שצריך לעשות", הוא עיקרון תיאורטי, ובפועל זה לא תמיד מה שעושים. כשמגיעים למציאות, לפעמים מגלים שהיא מורכבת יותר ממה שכתוב בספר, וצריך לפעול בהתאם למצב. גם החסד הוא עיקרון, הוא "דרך", הוא כיוון כללי של עשיית טוב לאחרים, במידה הראויה. אפשר לומר שחלק מהעיקרון הוא "גמילות", יחסי גומלין, אני מטיב לאחר והוא מטיב לי, ולא שאני משפיל את עצמי כדי שהאחר יהנה. וגם כשדרך החסד מגיעה למציאות, לפעמים היא דורשת רף גבוה יותר, להיטיב על חשבון עצמי.

חשוב לזכור כי אין זו הגדרתו של החסד, המצב הרגיל איננו התקפות תמידית של האדם בפני אחרים, אלא מערכת הדדית של נתינה; ועם זאת חשוב גם לדעת מתי לחרוג מן הדרך.

"מה שצריך לעשות" הוא עיקרון תיאורטי, ובפועל זה לא תמיד מה שעושים. כשמגיעים למציאות, לפעמים מגלים שהיא מורכבת יותר ממה שכתוב בספר